

KESKUSTELUA

Keitä vuoden 2016 opetussuunnitelmat liikuttavat kunnissa?

Mikko Rosenberg

Viimeisen kahden lukuvuoden aikana kouluissa on törmätty haasteeseen, toteaa uusi, vuonna 2016 voimaan astuva paikallinen opetussuunnitelma. Ennen viime vuodenvaihdetta hyväksyttiin valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteet, joiden pohjalta kunnissa on lähdetty laatimaan paikkakuntakohtaisia opetussuunnitelmia. Opettajalle opetussuunnitelma edustaa valtiovallan tahtoa, koska se määrittää, minkälaisia sisältöjä koulussa tulisi käydä läpi ja iskostaa oppilaisiin. Kuntatasolla opetussuunnitelmissa tulee jatkossa ottaa huomioon monipuolisemmin paikkakunnan erityispiirteet ja mahdolliset paikalliset yhteistyökumppanit koulun seinien ulkopuolelta. Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa paikallisuus ilmeni vaatimuksessa huomioida paikallinen yritys- ja elinkeinoelämä osana koulujen toimintaa esimerkiksi työelämään tutustumisjaksoina (OPS 2004, 23). Tulevassa opetussuunnitelmassa puolestaan paikallisuus merkitsee koulujen työn liittymistä osaksi muuta paikkakunnan toimintaa, mikä edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja oppimista (OPS 2014, 9). Nyt kunnille ja kouluille on esitetty vaatimus suunnitella koulutyötä uudelleen. Tämän rinnalla on syytä tarkastella, kuinka nuorten kokonaisvaltainen hyvinvointi otetaan huomioon osana kunnallista hyvinvointi- ja koulutuspolitiikkaa. Jos nuorten hyvinvointi asetetaan toiminnan päämääräksi, jäljelle jää kysymys, kuinka tätä päämäärää kohti kuljetaan kunnissa.

Tässä avauksessa keskityn pohtimaan, kuinka liikunta edistää lasten ja nuorten hyvinvointia kuntatasolla. Hakamäki ym. (2014, 4) toteavat, että kunta tavoittaa julkisten palvelujen avulla kaikenikäiset liikkujat kattavasti. Koulussa lapset ja nuoret osallistuvat liikunnan opetukseen tuntijaon mukaisesti. Koulun tarjoamat liikuntatuntielämykset eivät kuitenkaan ole riittävä pohja kehittyvän nuoren liikuttamiseen. Olennaista on saada lapset ja nuoret liikkumaan enemmän, jotta välttyisimme jokakesäisiltä uutisilta, joissa kerrotaan, kuinka uusien varusmiesten kunto on rapistunut ja yhteiskuntaa uhkaa kunnan rapautuminen. Erityisen haasteen muodostavat murrosikäiset nuoret, joiden liikkuminen vähenee siirtäessä alakoulusta yläkouluun (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2013, 16).

Mittaamalla kuntoon?

Usein koulut pyritään saada liikkuvimmiksi erilaisten kansallisten hankkeiden avulla. Tällaisia ovat esimerkiksi *Liikkuva koulu* ja *Move!*, jonka toiminta käynnistyy yhdessä uuden opetussuunnitelman kanssa elokuussa 2016. Kouluissa toteutettujen hankkeiden tavoitteiden saavuttaminen edellyttää yksittäisten opettajien innostusta ja kiinnostusta hankkeisiin. Opettajien innostuksen lisäksi koulujen tilat määrittelevät, millaisia mahdollisuuksia oppilaille on liikkua koulupäivän aikana. Hankkeissa hyvät tavoitteet saattavat olla ristiriidassa käytännön toteutuksien kanssa. Esimerkkinä tästä on *Move!* -hanke, jossa nuoria kannustetaan omaehtoiseen fyysisen toimintakyvyn huolehtimiseen rakentamalla valtakunnallinen

mittaristo, jolla voidaan mitata nuorten fyysistä toimintakykyä ikäkausittain viidennellä ja kahdeksannella luokalla (www.edu.fi/move). Todennäköisesti ne nuoret, joilla on haasteita fyysisen toimintakykynsä kanssa tietävät sen ilman koulun liikuntatunneilla järjestettäviä julkisia testaustilanteita. Kun liikunnallisuus muuttuu mitattavaksi ominaisuudeksi, unohdetaan kokonaan ne henkilökohtaiset syyt, jotka saavat nuoren liikkumaan. Olisikin tarpeen puhua yksilöllisestä kokemuksesta liikunnallisuuden yhteydessä. Mittauspattereiden olemassaolon myötä kasvaa puolestaan riski, että testaustulosten pelossa liikunnan oppitunneilla keskitytään kehittämään lihaskuntoa, jotta testeissä pärjättäisiin naapurikoulua paremmin.

Testauskulttuuri muistuttaa huippu-urheilutoimintaa, jossa seurataan urheilijan fyysisen kunnan kehittymistä ja kehitetään harjoitteita, joiden avulla voidaan optimoida kuntopiikkejä arvokisoja varten. Testaamisen avulla saadaan tuotettua tilastollista tietoa, jonka avulla voidaan asettaa kouluja, kuntia ja maakuntia erilaisiin kuntokäyttilastoihin. Jos entuudestaan tiedetään, että nykynuorten isovanhemmat olivat paremmissa fyysisessä kunnossa kuin heidän jälkikasvunsa, on syytä kysyä, kenen etuja tällainen testauspainotteinen liikuntamalli edistää. Mittaristojen ja testausmallien kehittelijät lienevät oman alansa huippuja, jolloin heidän tietämyksensä perustuu liikuntatieteen saavutuksiin, joissa usein mallinnetaan yksilön käyttäytymistä tilastotieteen avulla. Tällöin unohdetaan helposti yksilön kokonaisvaltainen kokemus, joka suuntaa yksilön kasvua ja kehitystä. Kannustavatko testaukset kokonaisen ikäluokan nuoria kehittämään kuntoa vai innostavatko testit kilpailunhaluisia nuoria, jotka haluavat menestyä testitilanteissa luokkatovereitaan paremmin? Kilpaurheilijan uraa tavoittelevat nuoret ovat todennäköisesti tottuneet kunnan mittaamiseen osana fyysistä harjoittelua, minkä vuoksi he eivät välttämättä tarvitse samankaltaisia testejä osaksi koululiikuntaa. Nämä nuoret kuuluvat useimmiten jo entuudestaan joukkoon, joka liikkuu ja kilpailee riittävästi lajinsa parissa.

On toki hyvä, että koulupäivät pitävät sisällään nuorten liikuttamista, mutta olisi syytä huomioida nuorten kokonaisvaltainen hyvinvointi, jota liikunnan avulla voidaan edistää. Olennaista on kehittää kuntatasolla sellaisia toimintamalleja, jotka edistävät nuorten vapaaehtoista liikkumista koulupäivien jälkeen. Lisäksi on huomioitava se, että liikunnassa on kyse muustakin kuin ainoastaan fyysisestä toimintakyvystä. Liikuntaa ilmiönä ei saa redusoida ainoastaan valtakunnallisiin mittaustuloksiin, jotka tarjoavat materiaalia poliitikkojen huolipuheeseen tai seuraaviin hankesuunnitelmiin. Liikunnalla on oma roolinsa nuorten hyvinvoinnin ja fyysisen kunnan edistämisessä, mutta liikkumisessa on kyse muustakin kuin fyysisestä suorituksesta.

Vapaaehtoinen vapaa-ajan liikunta on aina tavoitteellista toimintaa. Tavoitteena voi olla yhteinen jaettu tekeminen ystävien kesken tai liikunnan suoma hyvä olo. Myllyniemen ja Bergin (2013) tutkimuksen mukaan 10–14-vuotiaiden joukossa suosituimmat liikuntamuodot ovat pyöräily ja kävely, mikä selittyy nuorten haluna liikkua paikasta toiseen. On hyvä huomioida erot hengästymiseen ja hikoiluun tähtäävän liikunnan sekä paikasta toiseen liikkumisen välillä (Aira ym. 2013, 15). Fyysistä toimintakykyä kehittävään liikuntaan tähtäävät yleensä urheiluseurat. Tavoitteet seuroissa liittyvät liikuntalajissa menestymiseen lajikiilpailuissa, mutta näiden kiilpailullisten tavoitteiden ohella ei tule unohtaa urheilun sosiaalista ulottuvuutta. Monia nuoria urheiluseuratoiminnassa liikuttavat elämykset ja kavereiden kanssa yhdessä vietetty aika (Aira ym. 2013, 9). Poikien osalta joukkuelajien harrastaminen selittää, miksi pojat tapaavat säännöllisemmin kavereita kuin tytöt (Myllyniemi & Berg 2013, 66). Nuorten itselleen asettamat tavoitteet voivat poiketa seurojen ja valmentajien tai vanhempien menestymiseen tähtäävistä haavekuvista.

Päämääränä hyvinvointi

Motivaatio liikkumiseen ja liikuntaan löytyy usein suhteesta henkilökohtaiseen kehon kuvaan. Jo 7–9-vuotiaiden joukossa syyt liikkua liittyvät haluun olla terveellinen sekä oman kehon säilyttämiseen hoikkana ja kauniina (Myllyniemi & Berg 2013, 73). Lapsia ja nuoria motivoi halu pysyä laihana ja terveennäköisenä, sillä lihavuuteen liitetään useita negatiivisia mielikuvia. Ruumiin kokoa ja lihavuutta on yhä enemmän alettu käyttää ihmisten sosiaalisen aseman ja henkilökohtaisten ominaisuuksien määrittelyyn. Kyse on yhä enemmän siitä, minkälainen keho nähdään kooltaan ja muodoltaan hyväksyttävänä ja normaalina (Harjunen 2012, 157–158). Puhe fyysisestä toimintakyvystä ja tarpeesta saavuttaa tietyt keholle asetetut normit edustaa puhetapaa, jossa lihavuus helposti stigmatisoidaan ja lihavalle annettu näkökulma on laihduttajapositio (Harjunen 2012, 168). Fyysisen toimintakyvyn parantaminen nähdään tällöin nuorelle asetettuna tavoitteena, jota kohti koululiikunta kulkee vuosittaisten mittausten tarjoamien tulosten avulla. Mittaustulosten avulla on mahdollista luokitella nuoria ja luoda erilaisia raja-arvoja nuorten kehon kyvykkyydelle. Tällaisen toiminnan ansiosta nuoren näkemys kehostaan palautuu siihen, kuinka tehokas oma keho fyysisesti. Samalla unohdetaan kokonaan, minkälainen henkilökohtainen näkemys kehosta on. Toivottavasti mittaamiseen keskittyvien ohjelmien avulla nuori onnistuu saavuttamaan positiivisen suhteen kehoonsa ja fyysiseen toimintakykyynsä, mikä kannustaa nuorta liikkumaan ja kehittämään kehonsa kyvykkyyttä.

Tylerin (1969) opetussuunnitelma-ajattelun avulla esille nousee kysymys, tullaanko valittujen keinojen avulla saavuttamaan asetetut tavoitteet vai olisiko nuoria mahdollista kannustaa liikkumaan toisenlaisten keinojen avulla. Jatkuvan arvioinnin maailmassa kansalliset koko ikäluokalle tehtävät lihaskuntotestit tarjoavat toki mittaustietoa, jonka avulla sitten muutaman vuosikymmenen päästä voidaan mitata, ovatko nykynuorten jälkeläiset paremmassa vai huonommassa fyysisessä kunnossa kuin vanhempansa. On kuitenkin syytä kysyä, minkälaisia ajattelutapoja testauskulttuuri opettaa nuorelle (Tyler 1969, 68). Tavoitteena tulisi olla, että nuori oppii arvostamaan kehoaan, ja näin joidenkin oppilaiden kohdalla voi käydä. Tylerin (1969, 8) mukaan on tunnistettava oppilaiden nykyisyys ja verrattava sitä siihen, kuinka asioiden tulisi olla. Nyt on tunnistettu oppilaiden liikkumattomuus ongelmaksi, ja ratkaisuksi nähdään kaikkia koskettavat lihaskuntotestit ja keskustelut kouluterveydenhoitajan kanssa osana eheyttävää nuorisoon saattamista. Opetuskokeilun tehokkuuden määrittelee se, onnistutaanko kyseisenlaisen toiminnan avulla tarjoamaan oppilaille oppimiskokemuksia, jotka palvelevat toiminnan päämääriä (Tyler 1969, 82). Opetussuunnitelmatyössä yksi keskeinen periaate on paikkakuntaan sovelletun toimintakulttuurin kirjoittaminen osaksi opetussuunnitelmaa. Ovatko ylhäältä käsin asetetut testausvaatimukset, jotka on tehty tilaustyönä yhden tieteenalan asiantuntijoiden piirissä, opetussuunnitelmatyön hengen mukaisia, vai tulisiko kunnille ja kouluille antaa vastuu ja vapaus etsiä parhaat paikalliset vastaukset nuorten liikuttamiselle? Liikunnallisuus on ainoastaan yksi osa-alue, kun tarkastellaan nuorten kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Seuraliikunta liikuttaa harvoja

Aktiivisesti seuroissa liikkuvat nuoretkaan eivät välttämättä täytä liikunnalle asetettuja päivittäisiä normeja. Liikunta on yksi ajanviettomuodoista, joka kilpailee nuorten arjen aikatauluissa muiden harrastusten ja arkitoimien rinnalla. (Tiirikainen & Koru 2013, 33.) Nuorella on lukuisia vaihtoehtoja kuluttaa vapaa-aikaansa, minkä vuoksi liikunnalle ei jää yksinkertaisesti aikaa. Liikunnan vähäisyydestä puhuttaessa on huomioitava se, kuinka nuorten arki on muuttunut kuluneiden vuosikymmenien aikana. Nykyään erilaiset media-

laitteet antavat mahdollisuuden viihtyä kotona ja pitää yhteyttä ystäviin kotisohvalta käsin. Lisäksi useilla nuorilla on kotonaan oma huone, jossa on helppo viihtyä ruudun äärellä. Aiemmin ystävä piti kohdata fyysisesti viettääkseen hänen kanssaan yhteistä aikaa. Myös kodit olivat pienempiä, minkä vuoksi omaa tilaa haettiin kodin ulkopuolelta. Tietoinen hikoiluun tähtäävä liikunta on valinta ja päämäärä, jota tulee tietoisesti tavoitella. Kotona harvemmin on mahdollista saavuttaa sykettä nostavaa liikuntaa. Tämän vuoksi kodin ulkopuolelta olisi löydettävä tila ja aika, jotka saavat nuoren liikkumaan.

Eräs selkein taustamuuttuja lasten ja nuorten liikkumiselle on äidin koulutustausta. Lisäksi liikunta on suositumpaa korkeammin koulutettujen keskuudessa kuin vähemmän koulutettujen. (Myllyniemi & Berg 2013, 75.) On toki luontevaa ajatella, että liikuntaa harrastavat ja sitä arvostavat vanhemmat vaativat sekä patistelevat jälkikasvuun liikuntaharrastusten piiriin. Toisaalta korkeampi koulutus takaa usein korkeamman tulotason palkkamarkkinoilla, mikä puolestaan tarjoaa kotitaloudelle edellytykset kustantaa lapsien seuraliikuntaharrastamisen. Viimeisen kymmenen vuoden aikana seuraliikuntakustannukset ovat nousseet tasaisesti. Nuorten kilpaurheilijoiden harrastuskustannukset ovat kaksin- tai kolminkertaistuneet, mitä voidaan selittää liikuntakertojen lisääntymisellä harrastuskausien pidennyttyä ja viikoittaisten harjoitusmäärien kasvettua. (Puronaho 2014, 73.) Kasvavalta nuorelta edellytetään yhä voimakkaampaa sitoutumista lajiinsa, minkä vuoksi useamman urheilulajin harrastaminen muuttuu käytännössä mahdottomaksi. Sitoutumisvaatimukset vievät kehitystä siihen suuntaan, että osa nuorista lopettaa kokonaan seuraliikunnan ja osa keskittyy jo nuorella iällä yksittäiseen urheilulajiin (Puronaho 2014, 73). Perheiltä muutokset edellyttävät sitoutumista kustannusten kattamiseen ja jälkikasvun kuljettamista harrastustapahtumiin, mikäli nuori ei saavuta harrastuksiaan itsenäisesti.

Työssäni kuudesluokkalaisten opettajana olen huomannut selkeän jakolinjan paljon seuraliikuntaa harrastavien ja vähäisesti liikkuvien välillä. Kuntatasolla olisi syytä kiinnittää huomio juuri niihin nuoriin, jotka eivät ole seuraliikunnan piirissä ja pohtia, minkälaisia liikuntapalveluja heille voidaan kohdentaa ja ketkä nämä palvelut mahdollisesti tuottaisivat. Yleensä palvelutuotannossa on kyse rahasta. Puronahon (2014) tutkimuksessa tarkasteltiin liikuntaharrastusten kustannusten muutoksia Suomessa kuluneen kymmenen vuoden aikana. Samalla etsittiin myös kansainvälistä tutkimustietoa vähävaraisten lasten liikuntatoiminnan tukemisesta, mutta tällaista tutkimustietoa ei juuri löydetty. (Puronaho 2014, 71.)

Opetussuunnitelmatyön yhteydessä on syytä ajatella monipuolisesti, kuinka kuntatasolla voidaan toteuttaa nuorten kokonaisvaltaisia hyvinvointipalveluja. Tulevassa opetussuunnitelmassa on tavoitteena ottaa yhä aktiivisemmin vanhemmat, oppilaat ja paikalliset toimijat mukaan opetussuunnitelmatyöhön sekä kouluarkeen. Mikään ei estä kehittämästä kuntatasolla yhteisöllisiä liikuntapalveluja, jotka kohdennettaisiin perheille eikä ainoastaan perheiden jälkikasvulle.

Vuoden 2016 OPS – löytyykö uusia suuntia nuorisoliikunnalle?

Nykyisin koulujen ja liikuntaseurojen välillä tapahtuva yhteistyö on paikkakuntaakohtaista, minkä myötä koulujen väliset erot ovat suuria ja oppilailla on hyvin eri lähtökohdat tutustua eri liikuntalajeihin. Suuremmissa kunnissa ja kaupungeissa on enemmän urheiluseuroja, joiden kanssa koulujen olisi mahdollista tehdä yhteistyötä. Pienemmällä paikkakunnilla taas ovat vaihtoehdot vähissä, mutta toimijat todennäköisemmin tuntevat toisensa paremmin. Jotta yhteistyö koulun ja urheiluseuran välillä on mahdollista koulupäivän aikana, edellyttää se yleensä urheiluseuralta palkattua henkilöstöä. Käytännön yhteistyö tarkoittaa usein kertaluontoisia urheiluseurojen markkinointitapahtumia. Useimmiten kunta tai kaupunki

rakentaa liikuntatiloja, joista liikuntaseurat ostavat liikuntavuoroja jäsenilleen. Seurat tarvitsevat mahdollisimman laajan jäsenpohjan, jotta niiden säännöissä kirjattu tavoite urheilupalvelujen tuottamisesta toteutuisi. (Puronaho 2014, 72.) Murrosikäisille nuorille kynnys aloittaa uusi laji lienee usein korkea, jos muut lajia harrastavat ovat olleet mukana jo pidempään. Uuden harrastuksen aloittaminen edellyttää murrosikäisen perheeltä taloudellista ja nuorelta ajallista sitoutumista seuratoimintaan. Onko mahdollista luoda kuntaan liikkuttamismalleja, jotka ovat rakenteeltaan joustavia ja huomioivat nuorien erilaiset lähtökohdat liikkumiselle? Kuten uusi opetussuunnitelma edellyttää, perheitä ja nuoria tulee kuulla jo suunnitteluvaiheessa. Nähtäväksi jää, kuinka yhteisöllinen suunnittelutyö toteutuu kunnissa, koska sen avulla on mahdollista sitouttaa perheet ja nuoret osaksi toimintaa jo suunnitteluvaiheessa. Yhteisen suunnittelutyön ansiosta palvelujen käyttäjät ja tuottajat kohtaavat mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Nuorta liikkuttavia palveluita ei tulisi tuottaa ilman, että nuoret tulevat kuulluksi siitä, millä tavoin he haluavat liikkua kotipaikkakunnallaan.

Opetussuunnitelmatyö on nähtävä mahdollisuutena palvella nuoria liikkuttavia päämäärinä, sillä parhaimmillaan opetussuunnitelmatyöhön osallistuvat kuntaorganisaation eri toimialat, vanhemmat, kolmas sektori ja nuoret pohtimalla yhdessä, minkälaisia liikuntapalveluita kunnissa voisi järjestää. Jos valtakunnan tasolla koetaan merkittävää huolta nuorten liikkumisesta ja hyvinvoinnista, olisiko mahdollista kehittää palveluita seura- ja kilpailukunnan välimaastoon? Seuraliikunnasta putoaa nuoria juuri murrosiän kynnyksellä. Syitä lopettamiselle on lukuisia, mutta kilpailullisuuden kasvu ja vaatimus sitoutua harjoitteluun päivittäin selittänevät osan lopettamispäätöksistä. Toiseksi harrastusmarkkinoilla jyllää yhä voimakkaammin raha. Pienituloiset useamman lapsen kotitaloudet joutuvat tekemään päätöksiä taloudellisen perustein. Lapsen kallis harrastaminen ei ole mahdollinen vaihtoehto kaikille perheille. Nykyisin valtio tarjoaa kunnille erillisen kerhorahan, joiden avulla kunnat järjestävät oppilaille kerhoja laidasta laitaan. Osassa kerhoista liikutaan ja toisissa harjoitellaan kädentaitoja. Nämä kerhot ovat yksi harvoista vaihtoehtoista harrastaa ryhmäliikuntaa kuulumatta yhteenkään urheiluseuraan.

Kerhotoiminnan kontolle ei voi kuitenkaan jättää nuorten syrjäytymisen ehkäisemistä (ks. esim. Rajala 2011). Kuntatasolla tulee saada eri alojen toimijat yhteen ja miettiä, millä tavalla kunnissa voidaan toteuttaa nuorten hyvinvointipolitiikkaa ja kuinka nämä toimintamallit voidaan kirjata opetussuunnitelmaan sekä tuoda osaksi oppilaiden arkea. Opetussuunnitelman tavoite on saada oppilaat liikkumaan, mutta perinteinen arviointiin perustuva ryhmäliikunta ei kyseistä tavoitetta saavuta. Tulevassa opetussuunnitelmassa tavoitteena on avata koulujen ovet paikallisille toimijoille. Olisiko mahdollista löytää uudenlaisia yhteistyömalleja, joissa urheiluseura ei ainoastaan vuokraa iltasella liikuntasalia kunnalta ja kata kustannuksia harrastajien vanhempien kukkarosta? Matalan kynnyksen liikuntamahdollisuudet tarjoavat nuorelle tilaisuuden liikkua ja viettää aikaa ystävien kanssa ilman, että kyse on sitoutumisesta kilpaurheiluun tai valmentajan vaatimuksiin. Tavoite tulisi asettaa nuorten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämiseen, jossa liikunnalla on sekä fyysinen että sosiaalinen rooli.

Kirjallisuus

Aira, Tuula, Kannas, Lasse, Tynjälä, Jorma, Villberg, Jari & Kokko, Sami 2013. Liikuntaaktiivisuuden väheneminen murrosiässä. *Julkaisuja 3*. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto, 12–29.

Hakamäki, Pia, Aalto-Nevalainen, Päivi, Niemi, Noora & Ståhl, Timo 2014. Terveyttä edis-

- tävä liikunta kunnissa vuosina 2010–2014: Liikunta-aktiivisuuden seurannassa on parantamisen varaa. *Liikunta & Tiede* 51 (5), 4–10.
- Harjunen, Hannele 2012. Lihavuuden yhteiskunnallinen merkitys. Teoksessa Harjunen, Hannele & Saresma, Tuija (toim.), *Sukupuoli nyt! : purkamisia ja neuvotteluja*. Jyväskylä: Kampus, 153–172.
- Myllyniemi, Sami & Berg, Päivi 2013. Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.
- Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 [www-lähde]. < http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf > (Luettu 5.9.2015).
- Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 [www-lähde]. < http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf > (Luettu 2.12.2015).
- Puronaho, Kari 2014. Drop-out vai throw-out? Tutkimus lasten ja nuorten liikuntaharrastusten kustannuksista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:5 [www-lähde]. < <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2014/liitteet/okm5.pdf?lang=fi> > (luettu 24.05.2015).
- Rajala, Riitta (toim.) 2011. Kerhot hyrräämään – näkökulmia ja malleja koulun kerhotoinnin vakiinnuttamiseen. Ooppaat ja käsikirjat 2011:11 [www-lähde]. Opetushallitus. < http://www.oph.fi/download/135198_Kerhot_hyrraamaan.pdf > (luettu 18.9.2015).
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2013. Muutosta liikkeellä! - Valtakunnallinen yhteiset linjaukset terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:10 [www-lähde]. < <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3412-2> > (luettu 2.12.2015).
- Tiirikainen, Mika & Konu, Anne 2013. Miksi lapset ja nuoret katoavat liikunta- ja urheiluseuroista murrosiässä? Julkaisuja 3. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto, 3–45.
- Tyler, Ralph W 1969. *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago (Ill.): University of Chicago Press.

KM Mikko Rosenberg toimii luokanopettajana Valkeakoskella ja on jatko-opiskelija Tampereen yliopiston kasvatustieteiden yksikössä.